

Instytut Pamięci Narodowej - Białystok

<https://bialystok.ipn.gov.pl/pl1/aktualnosci/183495,80-rocznica-wybuchu-powstania-w-getcie-warszawskim-i-obchody-Dnia-Pamieci-o-Holo.html>
03.05.2024, 08:45

80. rocznica wybuchu powstania w getcie warszawskim i obchody Dnia Pamięci o Holokaucie i Przeciwdziałaniu Zbrodniom przeciwko Ludzkości - Łomża, 19 kwietnia 2023

19 kwietnia 2023 roku w Łomży, przed tablicą poświęconą pamięci Żydów łomżyńskich, odbyły się uroczystości w ramach Dnia Pamięci o Holokaucie i Przeciwdziałaniu Zbrodniom przeciwko Ludzkości. W tym roku przypada również 80. rocznica wybuchu powstania w getcie warszawskim. 19 kwietnia 1943 r. Niemcy przystąpili do jego ostatecznej likwidacji.

19 KWIECIA 1943 R.
BOJOWNICY Z ŻYDOWSKIEJ ORGANIZACJI BOJOWEJ (ŻOB)
I ŻYDOWSKIEGO ZWIĄZKU WOJSKOWEGO (ZZW) STAWILI ZBRONJNY
OPÓR ODDZIAŁOM NIEMIECKIM, KTÓRE LIKWIDOWAŁY GETTO.
BYŁ TO OSTATNI AKT TRAGEDII WARSZAWSKICH ŻYDÓW, MASOWO
WYWOZONYCH NA ŚMIERĆ DO TREBLINKI.

19 KWIECIA 1943 R.
BOJOWNICY Z ŻYDOWSKIEJ ORGANIZACJI BOJOWEJ (ŻOB)
I ŻYDOWSKIEGO ZWIĄZKU WOJSKOWEGO (ZZW) STAWILI ZBRONJNY
OPÓR ODDZIAŁOM NIEMIECKIM, KTÓRE LIKWIDOWAŁY GETTO.
BYŁ TO OSTATNI AKT TRAGEDII WARSZAWSKICH ŻYDÓW, MASOWO
WYWOZONYCH NA ŚMIERĆ DO TREBLINKI.

W imieniu władz Łomży kwiaty złożył prezydent Mariusz Chrzanowski i zastępca Andrzej Garlicki. Na uroczystościach Oddział Instytutu Pamięi Narodowej w Białymstoku reprezentował naczelnik dr hab. Krzysztof Sychowicz.

19 kwietnia 1943 r. bojownicy z Żydowskiej Organizacji Bojowej (ŻOB) i Żydowskiego Związku Wojskowego (ŻZW) stawili zbrojny opór oddziałom niemieckim, które likwidowały getto. Był to ostatni akt tragedii warszawskich Żydów, masowo wywożonych na śmierć do Treblinki. Powstanie trwało niespełna miesiąc, a jego tragicznym epilogiem było wysadzenie 16 maja 1943 r. przez Niemców Wielkiej Synagogi na Tłomackiem. To właśnie wtedy dowodzący akcją tłumienia powstania generał SS Jürgen Stroop – autor raportu dokumentującego przebieg walk w getcie, który jest w zasobach Instytutu Pamięi Narodowej – mógł obwieścić, że „żydowska dzielnica w Warszawie już nie istnieje”.

W 1940 r. władze niemieckie przystąpiły do organizacji gett dla ludności żydowskiej. **Największe getto zostało utworzone 2 października 1940 r. w Warszawie. Miało**

ono powierzchnię ponad 300 ha, a na jego terenie znalazło się około 400 tys. ludzi. Zamknięcie granic getta nastąpiło w nocy z 15 na 16 listopada 1940 r. Od tego momentu getto stało się dzielnicą zamkniętą. W listopadzie 1941 r. władze niemieckie wprowadziły przepisy karzące śmiercią Żydów, którzy samowolnie opuścili teren getta, jak również osoby udzielające im pomocy.

Nastawienie władz niemieckich na maksymalną eksploatację produktywną Żydów, stłoczenie takiej ilości ludzi na małej przestrzeni oraz ograniczenia w dostępie do żywności spowodowały dramatyczne pogarszanie się sytuacji ludności warszawskiego getta. Powszechnym zjawiskiem był głód i choroby, w wyniku których w latach 1940-1942 zmarło około 92 tys. osób.

22 lipca 1942 r. Niemcy rozpoczęli tzw. Wielką Akcję, będącą częścią operacji „Reinhardt”, która zakładała fizyczną likwidację Żydów. Tak rozpoczęto deportację więźniów getta warszawskiego do obozu zagłady w Treblince. **W obozie śmierci w Treblince zamordowano niemal 300 tys. warszawskich Żydów.**

Jesienią 1942 r. w Warszawie w tzw. getcie szczątkowym pozostało około 45-60 tys. Żydów. Byli to głównie ludzie młodzi, zatrudnieni w niemieckich warsztatach produkcyjnych, tzw. szopach. W drugiej połowie 1942 r. na terenie getta powstała Żydowska Organizacja Bojowa (ŻOB). Na czele ŻOB stanął Mordechaj Anielewicz. Drugą organizacją konspiracyjną w warszawskim getcie był powstały na przełomie 1942 i 1943 r. Żydowski Związek Wojskowy (ŻZW), kierowany przez Pawła (Aszera) Frenkla.

W styczniu 1943 r., w obawie przed kolejną akcją wysiedleńczą, w getcie przystąpiono do budowy schronów, bunkrów i kryjówek. Do kwietnia 1943 r. ŻOB otrzymała od Armii Krajowej kilkadziesiąt sztuk broni, granaty i materiały wybuchowe. W ówczesnej rzeczywistości był to precedens.

19 kwietnia o godz. 6:00, w wigilię święta Pesach, Niemcy rozpoczęli akcję likwidacji warszawskiego getta. Liczące ponad półtora tysiąca osób oddziały niemieckie, wsparte m.in. przez kolaboracyjne formacje ukraińskie i łotewskie, zostały zaskoczone zbrojnym oporem. Kilkuset słabo uzbrojonych młodych ludzi – **bojowników ŻOB i ŻZW** – rozpoczęło nierówną walkę z niemieckimi oddziałami. Pierwszy opór Niemcom stawili bojownicy ŻOB na skrzyżowaniach Gęsiej i Nalewek oraz Miłej i Zamenhofa. Z zajętych pozycji na piętrach domów ostrzelali i obrzucili granatami i butelkami z benzyną wkraczające kolumny niemieckie.

Tego samego dnia próbę wsparcia powstańców podjęły warszawskie struktury Armii Krajowej. Oddział pod dowództwem kpt. Józefa Pszennego ps. Chwacki przeprowadził nieudaną próbę wysadzenia fragmentu muru getta przy ul. Bonifraterskiej.

Po południu 19 kwietnia rozgorzały walki o pl. Muranowski broniony przez zgrupowanie ŻZW pod dowództwem Pawła Frenkla. Trwały one przez następne trzy dni. Symbolem powstania stały się flagi – syjonistyczna i polska, wywieszane przez

bojowników ŻZW na kamienicy przy pl. Muranowskim. Od 20 kwietnia walki na terenie tzw. szopu szczotkarzy toczyli bojownicy ŻOB dowodzeni przez Marka Edelmana. Celem Niemców była deportacja robotników szopów do obozów pracy na Lubelszczyźnie lub na śmierć do Treblinki.

Regularne walki w getcie toczyły się zaledwie przez pierwsze kilka dni powstania. Kontynuację oporu utrudniał powstańcom brak amunicji oraz celowo wzniecane przez Niemców pożary, które zepchnęły ich do bunkrów i piwnic. Walczono też w obronie wykrytych bunkrów. Jedną z większych takich bitew w dniach 1-3 maja stoczyli bojownicy z grupy Marka Edelmana.

Getto było ostrzeliwane przez niemiecką artylerię, bombardowane, a domy palone. *Nieraz Żydzi pozostawali w płonących domach tak długo, aż wreszcie z powodu żaru i z obawy przed śmiercią w płomieniach woleli wyskakiwać z pięter po uprzednim zrzuconiu na ulicę materaców i innych wyściełanych przedmiotów. Z połamanymi kośćmi usiłowali się oni potem jeszcze czołgać (...) Wielu Żydów, których liczby nie można było ustalić, zlikwidowano w kanałach i bunkrach przez wysadzenie tych bunkrów i kanałów w powietrze (...) Im dłużej trwał opór, tym twardsi byli żołnierze formacji wojskowych SS, policji i Wehrmachtu, którzy i tutaj, w wiernym braterstwie broni, spełniali niezmiernie swoje zadania i zawsze świecili przykładem współtowarzyszom broni – tak o niemieckich zbrodniach i bestialstwie swoich podwładnych pisał Jürgen Stroop.*

Dzięki polskiemu podziemiu wiadomość o trwających walkach przedostała się do władz alianckich. Polskie władze nie pozostały obojętne wobec tragedii żydowskiego powstania. 4 maja 1943 r. w polskiej radiostacji „Świt” przemówił premier rządu RP gen. Władysław Sikorski: *Proszę rodaków o użyczenie wszelkiej pomocy i ochrony mordercom, a równocześnie piętnuję wobec całej zachowującej milczenie ludzkości te wszystkie okrucieństwa.* Rada Pomocy Żydom rozpowszechniła ten apel wśród polskiej ludności Warszawy.

Walki zbrojne w tym czasie dogasały. 8 maja Niemcy odkryli bunkier przy ul. Miłej 18, gdzie mieścił się sztab ŻOB. Mordechaj Anielewicz wraz z większością bojowników, nie chcąc wpaść w ręce Niemców, popełnili samobójstwo.

16 maja 1943 r., wobec coraz mniejszej liczby chwytych Żydów, Jürgen Stroop zdecydował zakończyć akcję. Tego dnia wieczorem na znak zwycięstwa Niemcy wysadzili w powietrze znajdującą się poza terenem getta szczątkowego Wielką Synagogę przy ul. Tłomackie.

Dowodzący siłami niemieckimi Jürgen Stroop w swoim raporcie „Żydowska dzielnica mieszkaniowa w Warszawie już nie istnieje!” podał, że niemieckie oddziały ujęły lub zabiły ponad 56 tys. Żydów oraz wykryły 631 bunkrów. Według tego raportu Niemcy deportowali do obozów pracy na Lubelszczyźnie 36 tys. ludzi, pozostali zginęli na miejscu lub w komorach gazowych Treblinki.

Trudna do oszacowania grupa Żydów wydostała się z getta w czasie trwania walk i szukała schronienia na „aryjskiej stronie”. Niektórzy z ocalałych powstańców wzięli udział w powstaniu warszawskim w 1944 r.

Warto wiedzieć więcej!

- W kolejną rocznicę powstania w getcie warszawskim Instytut Pamięci Narodowej zaprasza do zapoznania się z historią zrywu poprzez wydawnictwa, artykuły i materiały edukacyjne, które są dostępne online na stronach Instytutu, w tym [na portalu Przystanek Historia](#);
- IPN od wielu lat zajmuje się badaniami historii Zagłady i stosunków polsko-żydowskich. Polecamy Katalog publikacji IPN na ten temat z lat 2000–2022 ([wersja polska](#), [wersja angielska](#));

•

W 2013 roku IPN udostępnił w formie cyfrowej dokument wyjątkowy w ludzkich dziejach. [„Żydowska dzielnica mieszkaniowa w Warszawie już nie istnieje”](#) – „raport” Jürgena Stroopa, przygotowany dla Heinricha Himmlera po zagładzie warszawskiego getta w 1943 roku. Raport Jürgena Stroopa jest urzędowym sprawozdaniem, opracowanym dla władz zwierzchnich przez oficera kierującego akcją tłumienia powstania Żydów w getcie warszawskim i zbrodniczą operacją likwidacji getta wiosną 1943 r. Dokument, który miał ukazać sprawność niemieckiej maszyny policyjno-wojskowej, po klęsce Niemiec w 1945 r. stał się źródłem ukazującym zbrodniczość tej maszyny, niewyobrażalny dramat Żydów warszawskich i bohaterstwo tych, którzy podjęli walkę, wreszcie społeczny kontekst tej walki.

•

Polecamy Państwu również publikację pt. [Relacje o pomocy udzielanej Żydom przez Polaków w latach 1939-1945. Tom 6. Białostoczczyzna, Nowogródzczyzna, Polesie, Wileńszczyzna](#), pod red. Sebastiana Piątkowskiego. Książka zawiera edycję 185 dokumentów z zasobu Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, dotyczących pomocy udzielanej Żydom przez Polaków na Kresach Wschodnich przedwojennej Rzeczypospolitej. Publikacja w ramach centralnego projektu badawczego IPN „Dzieje Żydów w Polsce i stosunki polsko-żydowskie w latach 1917–1990”.

Z perspektywy polskiej problematyka terroru niemieckiego i sowieckiego, a także sytuacji społeczności żydowskiej na ziemiach okupowanych są jednymi z najważniejszych obszarów badawczych. Instytut Pamięci Narodowej stał się w ostatnich latach wiodącym ośrodkiem naukowym w Polsce wśród placówek podejmujących ten temat. Publikacje

Wydawnictwa IPN mają fundamentalne znaczenie w poznawaniu historii II wojny światowej, a tak że tragicznego losu ludności żydowskiej pod okupacją niemiecką. W publikacjach naukowych i popularnonaukowych ukazujemy złożoność i wielowymiarowość sytuacji wojennej. Zwracamy uwagę na politykę eksterminacji narodu polskiego realizowaną przez obu okupantów – niemieckiego i sowieckiego. Wśród opisywanych niemieckich zbrodni skutkujących śmiercią, osadzeniem w obozach, deportacjami, zmuszaniem do pracy niewolniczej milionów obywateli II Rzeczypospolitej szczególne miejsce zajmuje Holocaust. Zagłada objęła według różnych szacunków od 2,6 mln do 3 mln Żydów będących przed wojną obywatelami polskimi.